

I

S K Y R I U S

UŽ KRAUJO
GIMINYSTĘ
TVIRTESNI RYŠIAI

NAUJA
KARALIAUS
JOGAILOS SESUO

NESU... – IŠTARĖ GARSIAI, tiesiog sušuko Jadvyga, lyg pačia pasisakymo jėga mėgindama nuslopinti nerimą ir gėdos jausmą. Tai buvo ilgo pareiškimo pradžia. Karalienė giliai įkvėpė, pasiryžusi pasakyti formulę iki galo. Bet neklusnus liežuvis strigo jos gerklėje, sunkus kaip vengriško aukso luitas.

– Kū... – pradėjo kitą žodį. Ne pagal metus skambus augalotos dvylikametės balsas nutrūko ir virto vos girdimu šnibždesiu. Ji susijaudinusi prisimerkė, lyg vis dar tikėdama, kad visos problemos, o gal net visas ją supantis pasaulis apmirs ir dings tą akimirka, kai tik ji liausis į juos žiūrėti. Bet nedingo. Už nugaros girdėjo garsų alsavimą, šiurenimo atgarsius, prislopintus pavienius murmesius. Ėjo sekundės, gal net minutės. Galų gale pasigirdo svetima lietuvių kalba užduodami klausimai.

Papročiai reikalavo, kad ritualas vyktų viešai, todėl Vavelio katedra buvo sausakimša. Už karalienės stovėjo aukšti dvaro pareigūnai, turtingiausi žemvaldžiai, visi vyskupai, o šalia jos – būsimasis vyras su būriu brolių, tarnų ir patarėjų. Visi laukė, ką ji ištars.

Buvo 1386 metų vasario 14, gal 15 diena. Merginos skruostai degė vien pagalvojus apie tai, kas atsitiko lygiai prieš pusmetį. Kaip ji galėjo sutikti, kad į jos miegamąjį slapta atvestų

austrų kunigaikštį? Kaip galėjo, šiam faktui išaiškėjus pirma laiko, pulti jį vyti, griebti kirvį ir grasinti, kad iškapos Vavelio vartus?

Galėjo, nes buvo vaikas – ramino ją vėliau globėjai. Bet ji žinojo, kad pirmiausia ji yra karalienė. Net daugiau – karalius.

– Nesu kūniškai liesta! – sušuko galiausiai lenkų valdovė Jadvyga Anžu. Po to ji atšaukė senas priesaikas Vilhelmui Habsburgui kaip jai nemielas ir netesėtas. Šimtų liudytojų akivaizdoje patikino, jog tebėra skaisti. Ir kad savo skaistybėje trokšta susituokti su Lietuvos kunigaikščiu Jogaila.

„Sutiko ištekėti už jo ne tenkindama kūno geidulius ir palaimos troškimus, bet tam, kad užtikrintų tikėjimo plitimą ir taiką tarp krikščionių“, – pakiliai pakomentavo Janas Dlugošas. Metraštininkui buvo aišku, kad jaunoji valdovė pasiaukėjo dėl reikalo. Tik įtikinta prelatų ir karalystės ponų spaudžiama atidavė ranką žmogui, kurį matė kaip laukinį barbarą iš rytų¹.

Ji rizikavo. Bet ne tik ji. Ir visai ne ji daugiausia.

Keliolikos metų karalienė dalyvavo spektaklyje, inscenizuotame lenkų politikų. Ji atliko pirmo plano vaidmenį, bet tai Karūnos aukščiausieji ponai garantavo, kad ji neliks nuskriausta ir susitarimas atneš planuojamų rezultatų. Jeigu Jogaila paskutinę akimirką atsisakytų krikštytis, po kurio laiko išsižadėtų Bažnyčios arba nusizengtų Dievui nusikalstamais veiksmais, niekas už tai neturėtų pretenzijų merginai, kuri gero norėdama ištiesė ranką stabmeldžiui. Atsakomybė tektų ne jai, bet kitai Jadvygai, kurios pagrindinis vaidmuo 1386 metų įvykiuose liko visiškai užmirštas.

Nebuvo galima pasikrikštyti paskubom, be gilių apmąstymų ir dvasinio pasirengimo. Bent ne pradiniame krikščionybės

etape. Trečiojo amžiaus kanonai, kurių autorystė priskiriama šventajam Ipolitui, reikalavo neofitus mokyti tikėjimo trejus metus, o išimtis taikyti tik pademonstravusiems ypatingą uolumą. Kiti bažnytiniai dokumentai reikalavo ruošti juos kur kas ilgiau. Kartais katechizacija trukdavo net keliolika metų. Ji vyko keliais etapais, reikėjo sąžiningai mokytis ir atlikti sudėtingus ritualus. Kandidatas į krikščionis privalėjo giliai pažinti Šventąjį Raštą, išstudijuoti Bažnyčios doktriną, išmokti atpažinti Apvaizdos veikimo požymius. Taip pat privalėjo padaryti bendruomenės nariams atitinkamą įspūdį.

Jis būdavo išbandomas, dalyvauti mišiose jam leisdavo tik sąlyginai ir turėdavo išeiti iš jų prieš Eucharistiją. Bet visų pirma nuolat stebėtas jo elgesys ir vertintos intencijos. Laikotarpiu, kai krikščionybė buvo pusiau slapta, kelianti įtarimus, o kartais net persekiojama religija, griežti reikalavimai saugojo išpažinėjus nuo išdavysčių ir infiltracijų. Kai Bažnyčia tapo Romos imperijos valdžios atrama, tos pačios taisyklės turėjo stabdyti apsimetėlių, galvojusių vien apie savo naudą, o ne apie Dievą, antplūdį.

Jau vien sunkus ir ilgai trunkantis mokymasis teikė tam tikrų garantijų. Bet taip pat buvo privaloma papildoma, net svarbesnė saugumo priemonė. Kiekvienas neofitas privalėjo turėti globėją, laiduotoją, kuris pirmiausia įvesdavo į bendruomenę, o paskui prižiūrėdavo jo mokymąsi. Remdavo katechumeną visą pasiruošimo laiką, laiduodavo už jo tikėjimo tikrumą savo autoritetu. Ir galų gale patvirtindavo Bažnyčios ir Dievo aki-vaizdoje, kad kandidatas gyvena moraliai ir gebės įvykdyti savo sprendimą. Tik laiduojant katechumenas galėjo gauti krikšto malonę.

Globėjų pozicija buvo tokia reikšminga, kad netrukus ją pradėta lyginti su tėvų vaidmeniu. Laiduojantis už naują krikščionį tapdavo jo krikšto tėvu arba krikšto motina. Ir nors Bažnyčia per amžius neatpažįstamai pasikeitė, o suaugusiųjų krikštijimas tapo beveik išskirtine retenybe, vis tiek ir toliau reikalaujama, kad kiekvienas naujas tikintysis turėtų krikšto tėvą, paprastai du ar net tris krikštatėvius². Kunigaikščio Jogai-los atveju tai kėlė nemažą galvos skausmą.

Lietuvių valdovai jau buvo patyrę, kaip priimti tikėjimą. Taip pat turėjo jo atsisakymo patirties. Jau daugiau nei šimtą metų jie vedžiojo už nosies popiežius ir karalius katalikus, kiekvienam žadėdami greitai atsiversti. Daug jų pasirašė atitinkamus dokumentus, kai kurie prisiekė siekdami tam tikrų sprendimų, keli savanoriškai arba verčiami priėmė tikėjimą. Tačiau nedaug kas liko jam ištikimas. Dėl politinių interesų lietuviai beveik visada buvo linkę grįžti į stabmeldystę³.

Apgauk mane kartą, vis tiek nepasimokysiu. Apgauk mane penkiasdešimt kartų... ir vėl naiviai leisiuos apmulkinamas. Daugeliui lenkų ponų 1385 metais pradėtos derybos su pagonišku valdovu Jogaila atrodė kaip kartojimas net pernelyg gerai žinomos istorijos. Iki paskutinės akimirkos neatmesta tikimybė, kad ceremonija neįvyks, o visos pastangos virs farsu. Nepaisant to, bandyta vėl, ir kas nors už jį turėjo laiduoti.

Jogailai nerengė testų, jo nesiuntė daug metų mokytis, tikintieji jo nevertino. Niekas neliepė jam lankytis mišiose ir išeiti įpusėjus liturgiją. Taip pat niekas neegzaminavo kunigaikščio dėl Šventojo Rašto fragmentų. Pamokė jį tikėjimo pagrindų, bet visa katechizacija vietoje trejų metų užtruko... tikriausiai nepilnas tris paras.

1386 metų vasario 12 dieną Jogaila su svita atvyko į Krokuvą. Užvertė Anžu dinastijos palikuonę dovanomis, gavo galutinį patvirtinimą, kad ji pasirengusi sudaryti santuoką, paskui dalyvavo senų nerealizuotų sužadėtuvių su Vilhelmu Habsburgu atšaukimo ceremonijoje. Tarp derybų, ceremonijų ir oficialių susitikimų rastos kelios valandos religiniam instruktažui⁴. Ar to pakako?

Laiduoti turėjo krikščatėviai, neva puikiai įsitikinę svečio dorovingumu ir jo dvasinėmis nuostatomis. Kas buvo pasirinktas krikšto tėvu – nežinoma iki šiol. Pakvietimas iškeliavo kryžiuočių didžiajam magistrui, bet šis, aišku, atsisakė. Kitaip pasielgti negalėjo. Pripažinęs Jogailos atsivertimą jis tuo pat metu būtų sukėlęs abejonių dėl kryžiuočių ordino tolesnio egzistavimo prie Baltijos. Gal tirta galimybė skirti šį vaidmenį Vladislavui Opoliečiui, buvusiam karalystės vietininkui viešpataujant Liudvikui Vengrui. Silezijos valdovas, o ankstesnio suvereno valia tapęs taip pat Veliunio ir Dobrynės savininku, pats svajotojo tapti monarchu, o kai jo kandidatūra buvo atmesta, priėmė oficialaus Karūnos globėjo titulą. Jis, be abejo, dalyvavo derybose su lietuviu. Bet įrodyta, kad į Jogailos krikšto ir vestuvių iškilmes jis išvis nesiteikė atvykti. Kai Vavelyje vyko Lenkijos ateičiai svarbiausi įvykiai, jis buvo už devyniasdešimties kilometrų ir tvarkė privačius reikalus. Dar galėjo eiti kalba apie Mazovijos kunigaikštį Zemovitą IV, kuris kiek anksčiau mėgino... pagrobtį Anžu dinastijos palikuonę, priversti ją susituokti ir tokiu būdu tapti šalies valdovu. Kitaip nei Opolietis, jis spėjo nuryti pralaimėjimo kartėlį ir dalyvavo konkurento sutikimo ceremonijoje. Taigi gal jis?⁵

Reikėjo žmogaus, kurio žodis bus svarus, kuris pajėgs išsklaidyti susirinkusiųjų abejones. Prestižas reikalavo, kad jis

būtų atitinkamai aukšto rango. Tai buvo būtina ir dėl politinių ar net ir... šeiminių priežasčių. Teisė ir beveik tūkstančio metų papročiai neleido abejoti. Juk dar pačiais ankstyviausiais viduramžiais įsitvirtino įsitikinimas, kad tarp krikščiasūnio ir jo krikštatevio užsimezga dvasinis ryšys; kad jų sielas Visagalis tiesiog susieja. Tas nepaprastas artumas net buvo laikomas „gilesniu ir iškilesniu nei kraujo giminystė“⁶.

Monarcho krikštatevis tapdavo lyg jo tėvu. Tai visada būdavo išskirtinis pagerbimas. O ką jau kalbėti apie atvejį, kai tikėjimą priėmė suaugęs valdovas. Žmogus, kurį laikė barbaru ir užkietėjusiu pagoniu. Kuriam ateityje teks daug metų sunkiai kovoti, kad būtų pripažintas nuoširdžiai tikinčiu ir tikruoju Bažnyčios nariu.

Tinkamo krikšto tėvo ieškojo tarp įžymiausių šalies žmonių. Rinko iš kilmingiausių, turinčių puikiausių titulų. Taip pat ir krikšto motinos. Galima manyti, kad šį vaidmenį turėtų atlikti garbinga valstybės, su kuria sudaryta sąjunga, karalienė, gal net imperatorienė... Bet lenkai norėjo, kad būsimojo monarcho dvasine vadove ir jo nauja motina (pavadojančia biologinę, baigiančią savo metus Lietuvoje) taptų patikima jų pačių aplinkos moteris. Visų gerbiama, įtakinga ir nepriekaištingos reputacijos matrona. Pajėgi užsikrauti tokią didžiulę atsakomybę, kartu pasirengusi surizikuoti dėl visų gerovės.

Potencialių kandidačių nebuvo daug. Gal tik viena. Kai 1386 metų vasario 15 dieną Jogaila atsiklaupė ant puošniu kilimu užtiestų Vavelio katedros grindų, laiduotojos vaidmenyje pasirodė Pilčios ir Lancuto ponja Jadvyga iš Melštinskių.

– Ar išsižadi šėtono? Ir visų jo darbų? Ir visų jo nedorybių? – klausė Gniezno arkivyskupas Bodzanta.

– Išsižadu... – nuskambėjo svetimšalio atsakymas.

– Ar tiki Dievą Tėvą visagalį, dangaus ir žemės sutvėrėją? Ar tiki Jėzų Kristų, Jo vienatinį Sūnų, mūsų Viešpatį, gimusį ir nukankintą?

Visi susirinkusieji apmirė laukdami. Jeigu lietuvių kunigaikštis bent akimirksnį sudvejotų, jeigu leistų sau bent sekundę delsti, lenkų ponų veiduose atsispindėtų siaubas. Taip pat ir Jadvygos iš Pilčios, garantavusios, kad atvykėlis netrokšta nieko labiau, tik susivienyti su Dievu, veide.

– Tikiu, – vis dėlto ištarė Jogaila. Į kiekvieną klausimą atkirai⁷.

Tą akimirką jis netapo karaliumi; net nebuvo jaunosios Anžu dinastijos palikuonės sutuoktinis. Bet visiems tapo aišku, kad juo bus. Tie didikai, kurie iki tol į lietuvių žiūrėjo santūriai, vengė atvirų deklaracijų ir garbinimų, dabar vienas per kitą veržėsi atsidurti būsimojo valdovo akivaizdoje ir pelnyti jo malonę.

Kitos dienos pralėkė nepaprastai šurmuliuojant; vyko pramogos, pokalbiai, audiencijos, skimbčiojo kairėn ir dešinėn dalijamas auksas.

Jogaila buvo nuolat apgultas suplikantų, apipiltas klausimais ir prašymais. Sau jis neturėjo nė minutės, iki karūnavimo dienos gal net ir miegas tapo jam nepasiekiamu palaima. Bet naujai motinai jis, be abejo, rado laiko. Turėjo susitikti su moterimi, kuri padarė jam tokią didelę paslaugą. Ir ne tik su ja. Jeigu Vavelyje buvo Jadvyga iš Pilčios, tomis reikšmingiausiomis dienomis ten buvo ir jos vienturtė duktė Elžbieta. Turtinčiausia šalies panelė, o nuo tada ir paties karaliaus sesuo. Nes juk per krikštą ir ji užmezgė su Jogaila ryšį, „gilesnį ir iškilesnį nei kraujo giminystė“⁸.